

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ
РИЛСКИ”**

**Философски факултет, Катедра
„Социология”**

Георги Тодоров Бойков

**СЪВРЕМЕННА СОЦИАЛНА МОБИЛНОСТ -
АСПЕКТИ НА ПРОЦЕСА НА ДЕУРБАНИЗАЦИЯ В
БЪЛГАРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

**На дисертационен труд за присъждане на
образователна и научна степен „доктор”
(05.11.01)**

Научен ръководител:
проф. д.с.н. Валентина Миленкова

БЛАГОЕВГРАД, 2012 г.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД:

УВОД	4
-------------------	----------

I. ГЛАВА – КРИЗА НА МОДЕЛА – ОТ „ОБЩЕСТВО НА ИЗОБИЛИЕТО”, КЪМ „ОБЩЕСТВО НА СЪХРАНЕНИЕТО”	13
---	-----------

1. „Общество на изобилието”?	13
2. Модерното общество срещу времето – крайт на ерата на нефта като (не)изчерпаем енергиен източник	25
3. Алтернативи на нефта като енергиен източник	42
3.1. Природен газ	43
3.2. Въглища	45
3.3. Биогорива (Етанол, Биодизел)	46
3.4. Ядрена енергия	49
3.5. Енергия от възобновяеми източници (ВЕИ)	51
3.6. Водород	53
4. Модерното общество отвъд ерата на нефта	54
5. Енергийната ситуация в България	58

6. Промени в екосистемата (Земеделие, Климат, Води).....68
7. Отвъд ерата на нефта – към „Общество на съхранението”74

II. ГЛАВА – СОЦИАЛНО ПОНИЖАВАНЕ (ДАУНШИФТИНГ) И „БАВЕН РИТЪМ НА ЖИВОТ” (СЛОУ).....76

1. От „Общество на изобилието” към „Потребителското общество”76
2. Зараждане на „Неоконsumerизма”81
3. Същност на Социалното понижаване (Дауншифтинг) и „Бавен ритъм на живот” (Слоу).....90
- 3.1. Принципи на социалното понижаване.....92
- 3.2. Профил на понижителите.....95
- 3.3. „Бавен ритъм на живот”98
4. Консуматорското общество в България и наченки на социално понижаване.....99

III. ГЛАВА – АСПЕКТИ НА ПРОЦЕСА НА ДЕУРБАНИЗАЦИЯ.....104

1. Същност на миграционните процеси.....105
2. Миграционните процеси в България.....107

3. Деурбанизацията като миграционен процес.....	111
4. Пет аспекта на процеса на деурбанизация.....	124
4.1. Първи Аспект: Преосмисляне на възприетия градски начин на живот; желание за промяна и стремеж към хармония и близост с природата.....	127
4.2. Втори аспект: Промяна и преосмисляне на разбирането и градските представи за дом и имот.....	133
4.3. Трети Аспект: Промяна в режима на изхранване – производство на храна за удовлетворяване нуждите на домакинството.....	138
4.4. Четвърти аспект: Промяна в модела на консумиране и разбиранията за монетарната икономика.....	139
4.5. Пети аспект: Семейството и местната общност в центъра на промяната.....	142
5. Профил на руралистите.....	151

IV. ГЛАВА – СЪВРЕМЕННА СОЦИАЛНА МОБИЛНОСТ.....152

1. Същност на съвременната социална мобилност.....	157
2. Към „Общество на съхранението”.....	161

ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЯ.....	168
БИБЛИОГРАФИЯ.....	172
ПРИЛОЖЕНИЯ.....	185

УВОД

Още в началото на Световната икономическа криза, започнала през 2008 година, настоящият социално-икономически модел попадна под силните удари на критиката. В търсене на възможен изход в публичното пространство се появиа всякакви мнения на известни личности, както от експерти-икономисти или видни представители на науката, така и от политици и инвеститори.

Самата криза се оказа с мащаби, невиждани поне от времето на Великата депресия от 1929 година. Започнала през 2007 г. като „Ипотечна криза”, пет години по-късно светът още не е излезнал напълно от нея, а дори се заговори за влизане в нова рецесия.

Въпреки множеството коментари, факт е, че кризата е криза на модела.

Още през 2006 година британският вестник „Гардиън” публикува коментар на Робърт Нюман, относно съвместимостта на идеята за устойчиво развитие на обществото с капитализма. Статията бе озаглавена „Или капитализъм, или обитаема планета – не можем да имаме и двете” и в нея той критикува настоящия модел поради това, че капитализмът не е „устойчив” в своята природа, тъй като „се основава на безкрайно нарастване на пазарите,

увеличаващо се консумиране и производство на една ограничена планета.”¹

Впоследствие се оказа, че същата година е била ознаменувана с ключово важно събитие (макар и признато с 5-годишно закъснение)² – добивът на нефт е преминал върхна точка, с което се положи началото на края на „Нефтената ера”.

Между кризата на социално-икономическия модел и привършването на важен ресурс като нефта има взаимна връзка. Всъщност ако не беше нефтът, едва ли модерното общество щеше да го има.

Наличието на „евтини” и изобилни енергийни ресурси всъщност е в основата на рязкото увеличаване на производителността в модерното общество, което от своя страна позволи свръхускорено обществено развитие особено през последния век. Това развитие бе насочено към още по-интензивното извличане и използване на природните ресурси (особено на енергийните), индустриализация и урбанизация

¹ Robert Newman – “It’s Capitalism or a habitable planet – you can’t have both”, The Guardian, 2006

² Връх в добива на нефт (“Peak Oil”) бе признат от главния икономист на Международната агенция по енергетика (МАЕ) – Фатих Бирол едва през 2011 - ABC Catalyst Peak Oil Report, 28-04-2011,
http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=RaNz3qS5WAo#!

с високи темпове. Увеличената производителност в земеделието (благодарение на „Зелената революция”), доведе до безпрецедентно по мащаби увеличаване и направи възможно изхранването на световното население, което нарасна над 3 пъти³ за по-малко от един век. Освен това чрез процесите на урбанизация се увеличи градското население, което от 2010 година вече преобладава в световен мащаб.⁴

Това на свой ред доведе до пренатоварване на градските мрежи и тежки социални проблеми, комбинирано с изтощаване на природните ресурси от една страна, а от друга, на извънградските (селски) пространства, което пък доведе до влошаване на демографската картина (изразяваща се чрез влошаване на полово-възрастовата структура) в тези райони.

Самото общество винаги изработва резервни ходове, които са необходими за една резервна ситуация в случай на затруднения, на катастрофи и катаклизми. В търсене на посока,

³ Източник: Статистическо бюро на САЩ, U.S. Census Bureau, International Data Base
http://www.census.gov/population/international/data/worldpop/table_population.php

⁴ По данни на ООН - United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division
<http://esa.un.org/unpd/wup/index.htm>

в настоящата ситуация на криза част от жителите на градовете ги напускат, мигрирайки към извънградските райони. Този процес на деурбанизиране не е нов, но в съвременните му измерения се наблюдават съществени различия, които налагат по-задълбочено изследване на самия процес.

С какво това е важно и актуално?

В кризисни времена като настоящите, участниците в процеса на деурбанизация ни показват възможен изход, който може да се окаже дори спасителен.

Тези хора представляват една авангардна група, която ще ни покаже как може живеещият в града, връщащ се към извънградските (селски) райони, да се приспособи към новата ситуация. Затова за нас е важно да видим какви са мотивите, какво представляват участниците в този процес, какви са техните социални характеристики и как се вписват в новото пространство.

Целта на настоящото изследване е да се проследят мотивите, които водят до вземане на решение за доброволно напускане на градските пространства и мигриране към извънградските (селски) райони и какво представляват участниците в този процес, какви са техните социални характеристики и как се вписват в новото пространство.

Така зададената цел определя и **задачите**:

- Да се проследи пътят на обществено развитие, довел до актуалността на изследвания процес
- Да бъдат изследвани социални явления, които имат сходни характеристики с процеса на деурбанизация
- Разкриване на мотивите за доброволно напускане на градовете и създаване на профил на участници в процеса чрез провеждане на самостоятелно емпирично изследване.
- Да се изведат основни характеристики на съвременния процес на деурбанизация и да се даде по-голяма яснота за развитието му (в частност в България)
- Да се проследят промените в обществената структура, социалната мобилност и социално-икономическите отношения

Методологията, използвана в дисертационния труд, съчетава теоретичен подход със социално-икономически анализ в ретроспективна и перспективна проекция, както и проведено самостоятелно емпирично изследване, като за целта основно са използвани **качествени методи**: дълбочинни интервюта

(in-depth interviews), изследване на документи (desk research) и анализ на случая (case study).

Самостоятелното емпирично изследване включва провеждане на **дълбочинни интервюта** с респонденти от различни райони на България.

Използването на тези методи дава най-голяма възможност за откриване на мотивите (причините), които стоят зад съвременния процес на деурбанизация, както и мястото на този процес през погледа на историческото развитие на обществото и предположения накъде е възможно да ни отведе.

Обект на изследването представляват хора, които променят начина си на живот под въздействието на коренна преоценка на жизнените си потребности, за да постигнат хармоничен/балансиран живот, като се преместват да живеят на места отвъд ограничените и разграфени градски пространства.

Структурата на настоящия труд обхваща увод, четири основни части, изводи и заключения, библиография и приложения.

В *първа* глава се разглежда промяната, която настъпва в общественото развитие, като се проследява развитието, което преминава от традиционно към модерно и от „Общество на изобилието”, към „Общество на съхранението”.

Втората глава обхваща развитието и западъка на градовете и появата на нови социални явления и движения като Социалното понижаване (Downshifting) или „Бавен ритъм на живот” (Slow)

Аспектите на процеса на деурбанизация са разгледани в *третата* глава от дисертацията. В нея е изложена събраната информация от самостоятелно проведените емпирични изследвания (дълбочинни интервюта), като са направени сравнения с явления като Социалното понижаване, а също така са изведени анализи и са направени изводи.

В *четвъртата* глава е разгледана Съвременната социална мобилност, която включва явления като Социалното понижаване и процеси като Деурбанизацията, като част от един мащабен, глобален процес на обществено развитие, който маркира преминаване от „Общество на изобилието” към „Общество на съхранението”.

Основната теза, която се застъпва в настоящия научен труд, е, че краят на модерното общество и започналата обществена трансформация, при която процесът на деурбанизация играе ключова роля, водят до промени в социалното структуриране, което от своя страна може да

доведе до промяна и навлизане в нов етап от развитието на обществените отношения.

Така застъпената теза е изведена вследствие на променящите се обстоятелства, настъпващи с края на „Ерата на изобилието“, в чиято основа бе наличието на евтини енергийни източници и ресурси, както и натрупаното социално напрежение вследствие на неолибералния модел, базиран на концепцията за „Безкраен растеж“, което в крайна сметка доведе до множество социални проблеми (задлъжнялост на населението, социално неравенство, безработица, разпадане на семейството и западане на местните общности и т.н.). Всичко това създава предпоставка за промяна в социалната структура и социално-икономическите отношения.

Ключови понятия

Съвременна социална мобилност⁵ представлява процес на разгръщане на един стандарт на живот, който задава формата,

⁵ Терминът е заимстван от дисертационния труд на Христо В. Стоицов – „Съвременна социална мобилност и етическа общност“ (София, СУ), който не е само принципен автор, но и разработва концепция за същността на процеса.

съдържанието и траекторията на движение, която съвременният човек трябва да следва, с оглед реализирането му като програма, отговаряща на възгледите на субекта за пълноценен живот.

Социалното понижаване (Дауншифтинг) е социално явление, което е насочено към промяна в начина на живот с отказ от стремежа към материализъм, „живот на бързи обороти“ и заместването му с начин на живот с по-умерено или забавено темпо, с повече почивка, по-голяма близост до семейството, а във финансово изражение - спестяване вместо живот на кредит. За целта много често тези хора се отказват от допълнителното натоварване чрез което се получава по-голям доход. Участниците в този процес ще наричаме **понижители (Downshifters)**. Това са индивиди, които доброволно решават да работят по-малко и/ли да консумират по-малко.⁶

Деурбанизацията представлява процес на преосмисляне на значимостта на градските

⁶ Nelson, Michelle R.; Paek, Hye-Jin; Rademacher, Mark A. (2007) – „Downshifting Consumer = Upshifting Citizen?: An Examination of a Local Freecycle Community”. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, p.141-142

пространства и възприетия градски начин на живот, изразяващо се в търсене на пълноценен и хармоничен начин на съществуване, което води до миграция на хора към извънградските райони, а участниците в процеса поради насоката на тяхната миграция град – извънградски райони, ще наричаме **руралисти**.

I. ГЛАВА – КРИЗА НА МОДЕЛА – ОТ „ОБЩЕСТВО НА ИЗОБИЛИЕТО”, КЪМ „ОБЩЕСТВО НА СЪХРАНЕНИЕТО”

В първа глава се разглежда промяната, която настъпва в общественото развитие, като се проследява развитието, което преминава от традиционно към модерно и от „Общество на изобилието”, към „Общество на съхранението”.

Основите на модерното общество са положени и поддържането му зависи от наличието на евтини и изобилни изкопаеми горива като източник на енергия за социалните и икономически дейности на човека. Благодарение на тяхното масово въвеждане производителността прави огромен скок в сравнение с доиндустриалните общества, с което общественото развитие преминава към нов етап – от традиционно към модерно „общество на изобилието”.

Исторически погледнато, за един много кратък период съотношението на използваната външна енергия (екзосоматична), произвеждана при изгарянето на гориво в двигателя с вътрешно горене, спрямо вътрешната енергия (ендосоматична), която представлява трансформиране на хранителната енергия в мускулна сила, нараства от 4:1 в

доиндустриалните общества до 90:1 в свръхразвитите общества като САЩ.⁷

Благодарение на интензивното използване на изкопаеми горива, а оттам и увеличаването в продуктивността, различните социални и икономически дейности претърпяват бурно развитие. Свръхускореното развитие на човечеството довежда до развитие на индустрията, което увеличава ролята и населението на градовете, като ги прави неустойчив притегателен център, което увеличава интензитета на миграцията от извънградските (селски) райони до неவிждани темпове. Това на свой ред действа негативно върху развитието на последните, тъй като ги изтощава по отношение на техните демографски, икономически и природни ресурси.

Най-силно е засегната земеделската дейност (основна дейност в извънградските райони, където прогресивно намалява броят на заетите, като например в САЩ през 2011 година те са по-малко от 2%.⁸ Това намаляване е в резултат на интензивното използване на изкопаеми горива в земеделието – т.н. “Зелена

⁷ Giampietro, Mario; Pimentel, David (1993) – “The Tightening Conflict: Population, Energy Use, and the Ecology of Agriculture”, NPG Forum Series

⁸ National Institute of Food and Agriculture, US Department of agriculture, <http://www.csrees.usda.gov/qlinks/extension.html>

революция”, при която чрез използването на пестициди (деривати на нефта), изкуствени торове (деривати на природния газ), сортове, които дават увеличен добив (пшеница вместо лимец), както и механизация на земеделските процеси (нефтени продукти) за периода 1950-1984 г. се увеличава зърнопроизводството 2,6 пъти.⁹

Така става възможно изхранването на увеличаващото се население на планетата, което само в рамките на периода 1950-2011 се е увеличило близо 3 пъти!¹⁰

Индустриалното земеделие обаче е изключително енергоемко. Например в САЩ производството на храни консумира десет калории въглеродородна енергия за производството на една калория храна, а в Европа и Китай съотношението е още по-високо¹¹, поради което и цената на нефта като

⁹ Henry W Kindall and David Pimentel, 1994 – „Constraints On The Expansion Of The Global Food Supply”, Ambio Vol. 23 No. 3, 1994, The Royal Swedish Academy of Sciences

¹⁰ Източник: Статистическо бюро на САЩ, U.S. Census Bureau, International Data Base

http://www.census.gov/population/international/data/worldpop/table_population.php

¹¹ Giampietro, Mario; Pimentel, David (1993) – “The Tightening Conflict: Population, Energy Use, and the Ecology of Agriculture”, NPG Forum Series

най-важен източник на енергия е ключова при определяне крайната стойност на храните, а недостигът на нефт би имал силно негативен ефект относно изхранването на увеличеното население на Земята, особено в големите урбанизирани пространства.

Основните енергийни източници, които са с най-голям дял в енергийното потребление са нефтът, въглищата и природният газ, като от трите, с дял от 33,6% през 2010 г.¹², нефтът се нарежда на първо място по потребление, т.е. една трета от цялата енергия, която консумира човечеството, идва от нефта, като по-голямата част (ОИСР около 60%, в останалите държави 98%)¹³ се използва за нуждите на транспортната система, а другата за производството на над 6000 продукта!

Ключовото роля в модерното общество налага разглеждането на този ресурс по-детайлно.

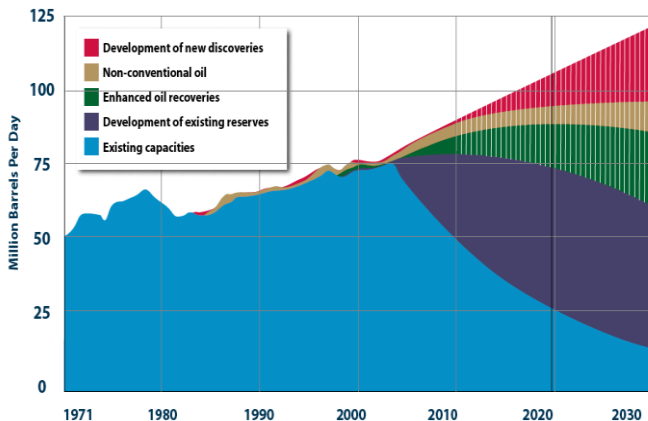
По данни на “BP” през 2010 г. запасите на нефт са оценени на 1383,2 млрд. барела, като

¹² “BP Statistical Review of World Energy”, June 2011, www.bp.com/statisticalreview

¹³ “Carbon Disclosure Project (CDP) - Transport Report”, 2010, Jasmin Aswani, p.6

77,2% от тях се падат на страните-членки на ОПЕК, а като топ производител е Русия.¹⁴

Графика 1 – „Потребление на нефт”¹⁵

Въпреки че тези данни показват наличието на значителни запаси, когато се погледне по-внимателно картината зад тях, нещата изглеждат силно обезпокояващи. По мнения на изтъкнати енергийни експерти се

¹⁴ “BP Statistical Review of World Energy”, June 2011, www.bp.com/statisticalreview

¹⁵ Източник: US Joint Forces Command, Department of Defence (2010) – “Joint Operating Environment”, p.25

оказва, че данните, предоставяни от страните-членки на ОПЕК, не са одитирвани и най-вероятно са доста по-малко от обявените. Това е сериозен проблем, тъй като в тези страни се намират едни от най-големите и леснодостъпни находища.

Друг много важен момент е, че при добива на изкопаем ресурс като нефта, не е важно количеството, което се намира под земята, а колко бързо и на каква цена може да бъде извлечено това количество.

Така погледнато се оказва, че от 2006 г., добивът на нефт от конвенционални източници е достигнал връх при 82 млн.барела дневно (виж Графика 1), а останалите, които допълват постоянно растящите нужди, са от неконвенционални (шисти, биогорива, катранени пясъци). Отгоре на всичко добивът, преносът и разработването на нови полета е скъп процес, като според експерта Крис Нелдър само за поддържането на настоящите нива на добив ще са нужни инвестиции на стойност \$35 трилиона до 2030 г.¹⁶

¹⁶ „IEA Oil Report: “Time is Running Out” - Nothing Short of an Energy Revolution”, by Chris Nelder, Energy and Capital, 13.11.2008, <http://www.energyandcapital.com/articles/iea-oil-report/782>

При настоящо потребление от 89 млн. барела дневно и с предвиждания за увеличение на консумацията до 118 млн. барела дневно през 2030 г.¹⁷ недостигът на “евтин” нефт и увеличеното му търсене води до закономерно увеличаване на цената, а оттам и на всички производни продукти, което на свой ред пък води до забавяне ръста на икономиката и БВП, както и намаляване на работните места

Високата цена на нефта от началото на 2011 година насам (между \$80-120 за барел) доведе до притеснения за нова световна рецесия, тъй като потреблението на нефт ще струва над \$1,5 трилиона на страните-вносителки през 2012 г.¹⁸ Показателно в това отношение е, че през 2010 и 2011 г. високите цени на нефта са коствали близо 2 млрд. лева годишно на България.¹⁹

¹⁷ Източник IEA, <http://www.iea.org/>

¹⁸ “Soaring oil prices risk recession”, Guy Chazan, FT, 23.03.2012 <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/ff0abf58-750d-11e1-a98b-00144feab49a.html#axzz1riUqP3Tv>

¹⁹ „Поскъпването на петрола струва на България близо 2 млрд. лв. през 2011 г.“, анализ на Инвестор.бг, автор на статията – Мариян Йорданов, 24.02.2012 г. (<http://www.investor.bg/analizi/85/a/poskypvaneto-na-petrola-struva-na-byulgariia-blizo-2-mlrd-lv-prez-2011-g,130703/>)

Какви са алтернативите на нефта?

Реално погледнато, много трудно би се намерил заместител на нефта или поне не и в количествата, които ни се иска. Най-близката алтернатива е природният газ. От него също има значителни резерви, но проблемът идва от спецификите му (поради факта, че е в газообразно състояние), свързани с добива и най-вече транспортирането (тръбопроводите са с ограничена мобилност, а втечняването оскъпява и се нуждае от допълнителни инсталации), което създава трудности при увеличаване на неговото използване.

Разгледани се и други алтернативи – въглищата, ядреното гориво, възобновимите енергоизточници, биогорива и водород.

Оказва се, че при всеки един от тези източници има сериозни недостатъци, които пречат на въвеждането им за масово използване, което намалява възможностите да играят ролята на заместител на нефта.

Българската енергийна система е в още по-трудна ситуация и без недостига на ресурси, тъй като нейното функциониране и развитие се

възпрепятства от „политически защитен”
монопол.²⁰

Според ЕК („Пътна карта за ефективно използване на ресурсите в Европа”, 2011) края на ерата на евтината и изобилна енергия и ресурси е настъпил и „ако равнището на използване на ресурсите остане същото, до 2050 година ще се нуждаем сумарно от еквивалента на повече от две планети, които да ни снабдяват, а стремежът на много хора към по-добър стандарт на живот ще остане неосъществен.”²¹

Последици от рязко намаляване на достъпа до важни енергийни ресурси като нефта са показани чрез примерите на Северна Корея и Куба, които след колапса на бившия Съветски съюз през 1991 г., губят основния си източник (доставчик) на енергийни ресурси. Резултатът в Северна Корея е катастрофален, тъй като недостигът на енергийни ресурси е една от основните причини за спад в производството на храни, което резултира в масов глад и недохранване.

²⁰ Изразът е взет от книгата на Иван Чалъков, Иво Христов и Тихомир Митев (2011) – „Черните дупки на българската енергетика София, „Изток Запад”, стр. 13

²¹ „Пътна карта за ефективно използване на ресурсите в Европа”, ЕК, Септември 2011

В Куба, благодарение на уместни реформи в земеделието, се въвеждат принципите на органичното земеделие, което спасява страната от глад и я превръща в пример за екологично и устойчиво земеделие.

II. ГЛАВА – СОЦИАЛНО ПОНИЖАВАНЕ (ДАУНШИФТИНГ) И „БАВЕН РИТЪМ НА ЖИВОТ” (СЛОУ)

С увеличаване на продуктивността и градското население в модерното общество фокусът на модерния човек се пренасочва от удовлетворяване на нуждите към удовлетворяване на желанията. Така модерното общество се превръща в потребителско.²²

Това обаче, което диктува засилващата се роля на потреблението, е „статусната надпревара” (rat race). Тенденцията на засилване на статусните различия започва през 70-те години на XX в. в САЩ с промяна в съпоставянето между отделните индивиди и групи, като намалява значението на сравнението между близки и съседи, а с увеличаването на броя на работещите жени и ролята на масовата реклама и

²² Бауман, Зигмунт (1999) – „Глобализацията. Последниците за човека”, София, „Лик”

„демократизирането на лукса”, довежда до появата на нови референтни групи²³. Така се променя съпоставянето с другите, тъй като статусното сравнение вече е между хора с прекалено голяма разлика в доходите, в резултат на което се появява неоконsumerизмът²⁴, което увеличава различията и създава допълнително социално напрежение.

И докато през 70-те години на XX век това явление все още е контролируемо, то с либерализирането на финансовите пазари, започнало от края на 70-те години от администрацията на Рейгън (САЩ) и правителството на Тачър (Великобритания), потреблението стана неконтролируемо.

Улесненото кредитиране и „статусната надпревара” вкарва все повече повече индивиди и семейства в цикъла „работи и харчи” (work and spend).²⁵

Забързаният ритъм на живот и „безкрайността” на цикъла „работи и харчи” довежда до реакция

²³ Schor, Juliet B. (1998) – “The Overspent American. Upscaling, Downshifting and the New Consumer”, New York, Basic Books

²⁴ Пак там

²⁵ Schor, Juliet B. (1998) – “The Overspent American. Upscaling, Downshifting and the New Consumer”, New York, Basic Books

на някои индивиди и групи срещу неоконсумеризма, като част от тях решават доброволно да понижат своя статус и да забавят ритъма на живот в търсене на по-балансиран начин на живот. Така се появяват Социалното понижаване (Downshifting) и движението „Бавен ритъм на живот” (“Slow”).

Социалното понижаване (Дауншифтинг) е социално явление, което е насочено към промяна в начина на живот с отказ от стремежа към материализъм, „живот на бързи обороти“ и заместването му с начин на живот с по-умерено или забавено темпо, с повече почивка, по-голяма близост до семейството, а във финансово изражение - спестяване вместо живот на кредит. За целта много често тези хора се отказват от допълнително натоварване, чрез което се получава по-голям доход.²⁶ Участниците в този процес (**понижителите**) са индивиди, които доброволно опростяват начина на живот, като решават да работят по-малко и/или да консумират по-малко в стремеж към постигане на по-балансиран начин на живот. Често това се

²⁶ Nelson, Michelle R.; Paek, Hye-Jin; Rademacher, Mark A. (2007) – „Downshifting Consumer = Upshifting Citizen?: An Examination of a Local Freecycle Community”. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, p.141-142

изразява в отказ от натоварване в работата или по-голямо заплащане (кариеризма), за да се отдели повече време на семейството, приятелите или на себе си, също така и в кардинална промяна на потребителските навици (“Boycotts”, “Buycotts”, “Gift Economy”)

Според изследвания, цитирани от Джулиет Шор, това са направили 19% от възрастното население на САЩ²⁷, а според изследвания, цитирани от Клайв Хамилтън, същото решение за опростяване начина си на живот са взели 25% от възрастното население във Великобритания²⁸ и 23% в Австралия²⁹, като противно на очакванията се оказва, че това не са само заможни хора, а хора от различни прослойки и с различни доходи.

Подобна на Социалното понижаване идея възприемат и сподвижниците на социалното движение „Бавен ритъм на живот”. Движението е организация, с голям брой

²⁷ Schor, Juliet B. (1998) – “The Overspent American. Upscaling, Downshifting and the New Consumer”, New York, Basic Books

²⁸ Hamilton, Clive (2003) – “Downshifting in Britain: A sea-change in the pursuit of happiness.” *The Australia Institute Discussion Paper No. 58*

²⁹ Hamilton, Clive; Mail, Elizabeth (2003) – “Downshifting in Australia: A sea-change in the pursuit of happiness”, *The Australia Institute Discussion Paper No. 50*

членуващи (над 100 000) от 150 страни. В него се включват движения с по-специфични насоки като: „Бавно пътуване” (“Slow Travel”), „Градове със забавен ритъм”(“CittaSlow”), „Нормален ритъм на изкарване на пари” (“Slow Money”), „Нормално четене” (“Slow Books”) и др. Целта на движението „Бавен ритъм на живот” е да мотивира и да създаде възможности за мобилизиране на индивиди с различни икономически роли – потребители, предприемачи, служители и т.н., като целта е да се впрегне икономическата сила, която представлява силата на потребителите, бизнеса и пазара, за създаването на социално справедливо и екологично устойчиво общество.³⁰

В България тези явления са все още слабо застъпени, поради което и липсват задълбочени изследвания.

III. ГЛАВА – АСПЕКТИ НА ПРОЦЕСА НА ДЕУРБАНИЗАЦИЯ

Решението, което някои индивиди или дори групи вземат за понижаване на техния статус, чрез доброволно опростяване начина на живот, в част от случаите преминава в процес

³⁰ Slow Food Movement, <http://slowfood.com/international/1/about-us>

на преместване от градовете към извънградските (селски) пространства.

Това мигриране всъщност е част от процеса на деурбанизация и освен като отказ от „статусната надпревара”, то е продиктувано и от намаляване ролята на притегателен център на градовете.

В резултат на свръхускореното развитие и процесите на интензивна индустриализация и урбанизация в градовете се увеличават проблемите, свързани с пренаселеността, шума, престъпността, замърсяването и т.н., а дори се появяват отрицателни явления, свързани с тези проблеми, като алиенация, аномия, соционоиз и пр.

Традиционните разбирания за процеса на деурбанизация (известна още като дезурбанизация, контраурбанизация или рурбанизация) го обясняват като процес, свързан с напускане на градовете, западане тяхната роля в обществото и мигриране в извънградски (селски) райони. При рурбанизацията градските жители, които мигрират, носят със себе си и градския начин на живот и по-този начин „облагородяват” малките населени места в извънградските (селски) райони, смесвайки традициите с модерните разбирания.

При съвременния процес на деурбанизация обаче се наблюдава нова тенденция, при която търсенето на по-балансиран начин на живот е реакция и към негативите на настоящия модел, възприетия градски начин на живот и “болестите” на градовете. Това обаче не означава, че традиционния селски начин на живот се приема като алтернативен и желан.

Тази промяна налага задаване на нова, по-актуална и по-задълбочена дефиниция. Така под **деурбанизация** ще разбираме процес на преосмисляне на значимостта на градските пространства и възприетия градски начин на живот, изразяващо се в търсене на пълноценен и хармоничен начин на съществуване, което води до миграция на хора към извънградските райони, а участниците в процеса поради насоката на тяхната миграция град – извънградски райони ще наричаме **руралисти**.

Оскъдната информация относно аспектите на този процес наложи и провеждането на самостоятелно емпирично изследване.

Като основен метод бе избрано дълбочинно интервю. Изследването е проведено в периода лято 2011 – зима 2012 година с 30 респонденти, които са променили начина си на живот доброволно и са се

преместили да живеят или са в процес на преместване, в нова (извънградска) среда. среда. **Важно е да се отбележи, че извадката не е статистически представителна, доколкото целевата група е подбрана, от една страна отчитайки стратификационното разнообразие и от друга е равномерно разпределена географски, възрастово и полове.**

Респондентите са на възраст от 23 до 74 години, като възрастовите групи са равномерно разпределени. Сред тях има дори чужденци (британци и руснаци), които извършват двойна миграция – от друга страна и от град в извънградски (селски) район.

Почти всички интервюта са направени от автора с един представител на семейство, като в три от случаите са интервюирани семейни двойки, а в още няколко интервютата са провеждани в присъствие на друг член от семейството, но основният респондент отговаря на въпросите. С изключение на две от интервютата, които са направени по телефона, всички други са взети чрез директен контакт, като за целта е използван предварително подготвен въпросник, състоящ се от 106 въпроса, с цел да се обхване цялостно изследваният процес.

Въпросите са насочени към изясняване на причините за промяната, мотивацията за вземане на такова решение, както и за създаване на профил на руралистите.

В почти всички случаи интервютата са правени на мястото, където респондентите са се преместили да живеят, а обхванатите райони се намират на територията на Република България и се намират в следните области или географски райони:

- София-област
- Благоевградска област
- Кюстендилска област
- Варненски район
- Пловдивски район
- Казанлъшки район
- Странджа-Сакар планински район
- Тетевенски планински район

Целта е да се изяснят мотивите, причините за вземане на решение за преместване и да се създаде профил на участващите в процеса на деурбанизация.

Важно е да се отбележи, че процесът се оказва прекалено мащабен, за да може да бъде обхванат, което налага допълнително изследване.

Оказва се, че най-често срещаните причини за избора на имот се свързват с

желанието за „по-голям простор”, за жилище, което да представлява „къща с градина” (а не „урбанизационно решение”); близостта до земята като израз на желанието, на стремежа за близост с природата (както подчертава Веска Живкова-Кожухарова, „земеделието не е просто дейност, заетост, професия...”³¹); откъсването от „статусната надпревара”; възможността за самостоятелно управление на времето, отдалечаване от „Системата” и мрежите, свързани с нея, както и отпадане необходимостта за „съобразяване със съседите”.

Профилът на руралистите открива комплексни черти като:

- Високо гражданско съзнание и будност – активни участници, които се интересуват живо от проблемите на местната общност
- Висока степен на информираност и будна съзнателност.
- Участие в доброволни дейности в помощ на общността.
- Високо екологично съзнание и желание за съхранение на природата, както и за пълноценно вписване на човека в нея.

³¹ Живкова, Веска (1996) – „Селото – в търсене на оптимистична стратегия”, София, Изд. „Аля”, Bulgaria Rusticana, с.118

- Отказ от висок социален статус – в много от случаите са достигнати високи социални върхове, но се наблюдава стремеж към отказ от статуса, резултат от тези позиции.
- Широко поле на професионална дейност (предприемачи, юристи, лекари, преподаватели и учители, държавни служители, хора на изкуството и т.н.)
- Висок образователен ценз - почти всички притежават висше образование (някои дори и научни степени)
- Стремеж към балансиран, хармоничен начин на живот и възможност да се разпределя времето според нуждите. Тук изкуственото прекрояване на времевите хоризонти, типично за града, липсва, а по-скоро се наблюдава синхрон между ритъма на човека и природата.
- Цялостно преосмисляне на разбирането за дома като социално и икономическо пространство
- Отглеждане на храна за нуждите на домакинството.
- Противно на очакванията, това не са заможни хора, а с доходи малко над

средните, като по настоящата стратификационна класификация (иползвайки зададената от Н. Тилкиджиев) можем да ги определим като представители на средната класа.

Изводите, които можем да направим от проведеното изследване, са, че се наблюдава специфична тенденция при процеса на деурбанизация, при която участниците в него инициират формиране (създаване) на нови общности, в които хората, избрели да живеят извън големите градове, се занимават с определен вид ограничена по размери органична стопанска дейност. Членовете на тези нови общности притежават стопанство и/или „имение“, съчетавайки разнообразните си компетенции с отглеждане на храни и култури за задоволяване на нуждите на домакинството. Специфичното за тези общности е, че не попадат в досегашните териториални, социални или икономически класификации, т.е. те не са нито чисто селски общности, нито чисто градски общности, а създават един нов тип социални мрежи, които в известен смисъл са близки към градското пространство и в много голяма степен към селското.

На базата на изведените характеристики можем спокойно да заключим, че тези хора са част от цвета на нацията, една

авангардна група, която ще покаже как може живеещият в града, преместващ се в извънградските (селски) райони, да се приспособи към новата ситуация.

IV. ГЛАВА – СЪВРЕМЕННА СОЦИАЛНА МОБИЛНОСТ

Поведението както на участниците в Социалното понижаване – понижителите, така и на участниците в процеса на деурбанизация – руралистите, не само показва нови тенденции в общественото развитие, но и промяна в моделите на социална мобилност в обществото.

Социалната мобилност представлява движението на индивидите между различните социално икономически позиции.³² Важна характеристика при този процес е, че зависи преди всичко от макросоциални фактори.

Основните концепции и разбирания за социалната мобилност (Блау, Дънкан; Голдторп) застъпват професията, статуса или класовата принадлежност като определящи фактори за изясняване степента на социална мобилност.

³² Гидънс, Антъни (2003) – „Социология”, София, ИК „Прозорец”, с.270

За разлика от застъпените концепции при Съвременната социална мобилност, класовата принадлежност, статуса или професията не се оказват определящ фактор.

Съвременна социална мобилност представлява процес на разгръщане на един стандарт на живот, който задава формата, съдържанието и траекторията на движение, която съвременният човек трябва да следва с оглед реализирането му като програма, отговаряща на възгледите на субекта за пълноценен живот

Между Социалното понижаване , процеса на Деурбанизация и Съвременната социална мобилност има ясно изразена връзка, която действа като определящ фактор при изясняване степента на социална мобилност.

В това отношение съвкупността от всички тези процеси и явления, разгледани по-рано, водят до трансформация на обществото от настоящия модел и преминаване към „Обществото на съхранението”.

Уместно е да си зададем въпроса: какво ще представлява едно такова „Общество на съхранението” отвъд „изобилието” на модерното общество (което бе резултат от въвеждането на изкопаемите горива, от които нефтът има най-голяма роля, като основен енергиен източник), какви ще бъдат социално-

икономическите отношения в това общество и каква ще бъде неговата социална структура?

Естествено в рамките на настоящия труд едва ли би могло да се даде окончателен и изчерпателен отговор поради множество причини и фактори, но бихме могли да разгледаме ключови характеристики, които би трябвало да са присъщи на такова „Общество на съхранението”.

При него би трябвало да се съчетават: високо екологично съзнание, рационално използване на ресурсите с акцент върху земята, подходяща среда за развиване на местната общност, коопериране, запазване и развиване на полезните технологии

От съществуващите модели най-близка до изложените характеристики, както се оказва, е земеделската идеология, която в миналото е била прилагана практически в България (правителството на Стамболийски, 1920-1923 г.), а сред основните ѝ застъпници и един от идеолозите ѝ е Томас Джеферсън.

Повечето от обобщените по-горе характеристики са застъпени в земеделската идеология, но има и съществени разлики, които също трябва да бъдат взети предвид.

Преосмислянето и допълването на земеделската идеология може да доведе до

социално-икономически отношения от нов тип – нео-аграризъм.

ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Модерното общество е изградено и поддържано благодарение на „евтините“ и изобилни изкопаеми горива, от които нефтът има най-голямо значение. Благодарение на тях продуктивността се увеличава многократно. Това дава възможност за свръхускорено развитие на обществото чрез интензивни процеси на урбанизация и индустриализация, което води до промяна в структурата на обществото, като градовете стават изключителни средища на това свръхускорено развитие.

Увеличената производителност води и до промяна в акцента при производството, което се насочва от удовлетворяване на нужди към удовлетворяване на желания, а в по-късния етап на модерното общество и към създаване на желания. Това доведе до засилване на „статусната надпревара“ (неоконсумеризъм), която бе допълнително стимулирана от либерализирането на финансовите пазари, процес, започнат в края на 70-те години на XX век.

От своя страна „статусната надпревара” води до увеличаване на работното време, за сметка на свободното такова – цикълът „работи и харчи”.

Желанието на някои индивиди да излезнат от този цикъл (нарицателно наречено от Дж. Шор като „да излезнеш от клетката на хамстера”) води до доброволно намаляване на работното време и отказ от кариеризма. Така се дава начало на Социалното понижаване. При част от тези индивиди обаче това явление преминава в миграция и те напускат градските пространства в търсене на по-балансиран начин на живот, премествайки се в извънградските (селски) райони. Така те вземат участие в процес на деурбанизация.

Тези участници, които ще наричаме руралисти, са водени от стремеж към „простор” (пространство), далеч от тесните и разграфени градски пространства, както и отдалечаване от Системата. Те се преместват на ново място, което отразява промяната в техните разбирания за начин на живот като стремежа към хармония, изразяващ се в синхрон между човека и природата, както и вътре в човешките отношения, заема основно място. При тях също така се наблюдава и промяна в начина на разпределяне на времето, в потребителските им навици, както и форми на размяна, различни от

възприетите в монетарната икономика (т.н. „Безвъзмездна икономика”)

Така руралистите поставят акцент върху социални и икономически отношения от нов тип, които в известен смисъл се доближават до някои от разбиранията, характерни за земеделската идеология, но в същото време отиват много по-далеч, като техният пример може да ни покаже как „градският” човек може да се приспособи към една нова за него среда и така да се окаже на спасителен бряг в бурните времена, които ни предстоят.

БИБЛИОГРАФИЯ, СВЪРЗАНА С АВТОРЕФЕРАТА

1. Бауман, Зигмунт (1999) – „Глобализацията. Последниците за човека”, София, „Лик”
2. Гидънс, Антъни (2003) – „Социология”, София, ИК „Прозорец”
3. Живкова, Веска (1996) – „Селото – в търсене на оптимистична стратегия”, София, Изд. „Аля”, Bulgaria Rusticana
4. Чалъков, Иван; Христов, Иво; Митев, Тихомир (2011) – „Черните дупки на българската енергетика”, София, изд. „Изток Запад”, стр.7-32
5. Hamilton, Clive (2003) – “Downshifting in Britain: A sea-change in the pursuit of happiness.” *The Australia Institute Discussion Paper No. 58*
6. Giampietro, Mario; Pimentel, David (1993) – “The Tightening Conflict: Population, Energy Use, and the Ecology of Agriculture”, NPG Forum Series
7. Hamilton, Clive; Mail, Elizabeth (2003) – “Downshifting in Australia: A sea-change in the pursuit of happiness”, *The Australia Institute Discussion Paper No. 50*
8. Kindall, Henry W.; Pimentel, David (1994) – „Constraints On The Expansion

- Of The Global Food Supply”, Ambio Vol. 23 No. 3, 1994, The Royal Swedish Academy of Sciences
9. Nelder, Chris (2008) – „IEA Oil Report: “Time is Running Out”- Nothing Short of an Energy Revolution”, by, Energy and Capital, 13.11.2008
 10. Nelson, Michelle R.; Paek, Hye-Jin; Rademacher, Mark A. (2007) – „Downshifting Consumer = Upshifting Citizen?: An Examination of a Local Freecycle Community”. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, p.141-142
 11. Schor, Juliet B. (1998) – “The Overspent American. Upscaling, Downshifting and the New Consumer”, New York, Basic Books

Документи

1. „Пътна карта за ефективно използване на ресурсите в Европа”, ЕК, Септември 2011
2. “BP Statistical Review of World Energy”, June 2011
3. “Carbon Disclosure Project (CDP) - Transport Report”, 2010, Jasmin Aswani
4. US Joint Forces Command, Department of Defence (2010) – “Joint Operating Environment”

Публикации в медиите

1. Newman, Robert (2006) – “It’s Capitalism or a habitable planet – you can’t have both”, The Guardian, 02.02.2006,
<http://www.guardian.co.uk/environment/2006/feb/02/energy.comment>
2. “Soaring oil prices risk recession”, Guy Chazan, FT, 23.03.2012,
<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/ff0abf58-750d-11e1-a98b-00144feab49a.html#axzz1riUqP3Tv>
3. „Поскъпването на петрола струва на България близо 2 млрд. лв. през 2011 г.”, анализ на Инвестор.бг, автор на статията – Мариян Йорданов, 24.02.2012 г.,
<http://www.investor.bg/analizi/85/a/poskypvaneto-na-petrola-struva-na-bylgariia-blizo-2-mlrd-lv-prez-2011-g,130703/>

Документални предавания и филми

1. ABC Catalyst Peak Oil Report, 28-04-2011, Австралия,
http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=RaNz3qS5WAo#!

Интернет източници

1. <http://www.csrees.usda.gov/qlinks/extension.html>

2. <http://slowfood.com/international/1/about-us>
3. <http://www.iea.org/>
4. <http://www.energyandcapital.com/articles/iea-oil-report/782>
5. http://www.census.gov/population/international/data/worldpop/table_population.php
6. <http://esa.un.org/unpd/wup/index.htm>

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Бойков, Георги (2012) – „Дауншифтинг – или същност на Социалното понижаване”, е-списание „Проблеми на посмодерността”, приета за публикуване
2. Бойков, Георги (2012) – „Някои аспекти на процеса на деурбанизация”, сб. „Образователни въпросителни пред българското село”, ред. В.Живкова, Троян, „Аля”
3. Бойков, Георги; Петкова, Полина и др. (2011) – „Доброволчеството – между организациите и гражданската инициатива. Аспекти, ползи, бъдеще”, е-сп. „Проблеми на постмодерността”, том 1, брой 1/2011
4. Бойков, Георги (2010) - „Възможно ли е нео-аграризмът да бъде следващият социално-икономически модел?”, сб.„Европейски съюз 2020”, том I, София, „РИТТ-Силистра
5. Бойков, Георги (2010) – „Мястото на толерантността в системите за национална сигурност”, сб. „Глобализация и толерантност”, София, Алфаграф

СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. В настоящия дисертационен труд е развита оригинална концепция, фокусирана върху макросоциалните процеси в ретроспективна и перспективна проекция.
2. За първи път е проблематизиран процесът на деурбанизация в обществото като балансиращ елемент и изход от настоящата криза.
3. Концептуализирана е деурбанизацията като основен процес на съвременността, намираща се в диалог с основните екологични, демографски, ресурсни и технологични проблеми.
4. За първи път са изследвани причините на микро, макро и мезо ниво, които водят до вземане на решение и задават вектори на миграцията в съвременността.
5. Разгледана е динамиката на обществените структури и е направен опит за тяхното прогностично виждане и футурулогично оценяване на социални процеси и явления.

Дисертационният труд се състои от увод, четири глави, заключение, библиография и приложения с общ обем от 195 страници

Дисертационният труд е предложен за публична защита на заседание на Катедра „Социология” при Философски факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски”, проведено на 13.06.2012г.

Публичната защита ще се проведе на 14.09.2012 г. от 10.00 часа в катедра „Социология”, УК-1. Материалите по защитата са на разположение в кабинет 1349, Учебен корпус № 1, ЮЗУ „Неофит Рилски”, ул. „Иван Михайлов” 66, гр. Благоевград